

УДК 657

Жураковська І.В. к.е.н., доцент,

Сова Ю.С.

Луцький національний технічний університет

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ РІВНЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: ОБЛІКОВИЙ ВИМІР

В статті розкрито основні методи оцінки інтелектуального капіталу, наведено їх класифікацію. Проаналізовано систему факторів впливу на складові інтелектуального капіталу та показників їх вимірювання.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, вартість.

Zhurakovska I., Sova Yu.

METHODOLOGICAL ASPECTS EVALUATION OF INTELLECTUAL CAPITAL: ACCOUNTING DIMENSION

In the article the main methods for evaluating intellectual capital, some parameters which characterize the possibility of generation and perception of innovation and ideas and bring them to the level of technology, products, organizational and administrative decisions, apply at the macro level. System impacts on the components of intellectual capital indicators and their measurement.

Key words: intellectual capital, human capital value.

Жураковская И.В., Сова Ю.С.

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ УРОВНЯ ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ: УЧЕТНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ

В статье раскрыты основные методы оценки интеллектуального капитала, приведена их классификация. Проанализирована система факторов влияния насоставляющие интеллектуального капитала и показателей их измерения.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, человеческий капитал, стоимость.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток світової економічної системи впливає на еволюцію облікової науки, зумовлюючи появу її нових об'єктів, функцій. В ХХІ ст. беззаперечним є факт існування такого ресурсу як «інтелект» і його вплив на вартість підприємства. Існує безліч теорій його виникнення і методів виміру, що зумовлює відтермінування того моменту, коли наукова спільнота прийде

до єдиної думки доцільності оцінки інтелектуального капіталу і його відображення у звітності за зрозумілими всім законами.

Основним стимулом дослідження інтелектуального капіталу стало виникнення різниці між балансовою і ринковою вартістю підприємства. Відсутність однозначних поглядів на методiku оцінки і структуру капіталу та обмеження нормативно-правового регулювання оцінки зумовлюють актуальність дослідження і необхідність узагальнення досвіду визначення основних перешкод у забезпеченні вартісного виміру інтелекту підприємства.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. У науковій літературі можна знайти багато публікацій, пов'язаних з цією проблемою. Окремі аспекти згаданої проблематики висвітлено у працях В. Геєця, Д. Богигі, У. Садової, Л. Семів, О. Кендюхова, Н. Маркової, А. Чухно, О. Бутнік-Сіверського, М. Вачевського, І. Дахно, А. Красовської, Г. Гапоненко, О. Грішнова, Д. Мельничука, О. Підопригора, О. Кушельницької, О.М. Мельник, П. Крайнева, С. Зосько, С. Легенчука, Є. Селезньова, В. Бирського, Г. Задорожного, Л. Шаховської, В. Антонова, В. Базилевича, Г. Черевка, А. Пересади.

Цілі статті. Метою дослідження є узагальнення сучасних методів оцінки інтелектуального капіталу з метою аналізу доцільності їх використання в обліку та звітності.

Оцінку інтелектуального капіталу доцільно розглядати:

- по-перше, визначення вартості бізнесу і підприємства для прийняття управлінських рішень;
- по-друге, з метою відображення у звітності.

Хоча обидва завдання взаємопов'язані, між ними є суттєва відмінність – ступінь достовірності і нормативно-правове регулювання. Якщо в першому випадку в оцінці немає ніяких обмежень, то для другого слід враховувати наявність прав власності згідно законодавства (для інтелектуальної власності), принципи обліку, вимоги до звітності і т.д.

Як показують дослідження Коваленко Д.А. [1], в бухгалтерському обліку існують значні проблеми, пов'язані з оцінюванням і вимірюванням вартості знання в підприємстві. Перші стандарти, пов'язані з нематеріальними і правовими активами розроблено в 1998 р. в Лондоні (international Accounting Standards, IAS).

Оцінку інтелектуального капіталу почали використовувати, головним чином, підприємства, які працюють у сфері високих технологій, а також у сфері фінансових і бізнесових послуг. Окремі підприємства, не чекаючи на розроблення офіційних документів, почали самостійно

представляти в річних звітах інформацію про нематеріальні активи, використовуючи наявні можливості методології обліку: гудвіл і його складові, позабалансовий облік і т.д. Старик Р.Я. відмічає, що ці показники базувались на нових, позафінансових моделях визначення вартості підприємства, таких як карта результатів, інтелектуальний капітал чи моніторинг невимірних активів [2].

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні інтелектуальний капітал – це основний чинник, що визначає конкурентоспроможність економічних систем, виступає ключовим ресурсом їх розвитку. Аналіз сучасних досліджень Р.Я.Старик, О.В.Прокопенко, Є.В.Смірнов, Г.Л. Ступнікер, Г.В. Река [2; 3; 4; 8; 9] показав, що сучасні методи оцінки інтелектуального капіталу можна класифікувати за різними ознаками:

- за рівнями оцінки інтелектуального капіталу: державний, регіональний, окремого підприємства (О.В.Прокопенко);
- за класичними підходами до оцінки майна: витратні, доходні, експертні і т.д.

На нашу думку, методи оцінки доцільно класифікувати на ті, які можуть бути використані в цілях облікової оцінки, та інші, застосування яких не відповідає основним принципам обліку та фінансової звітності – обачності, відповідності доходів і витрат (рис. 1).

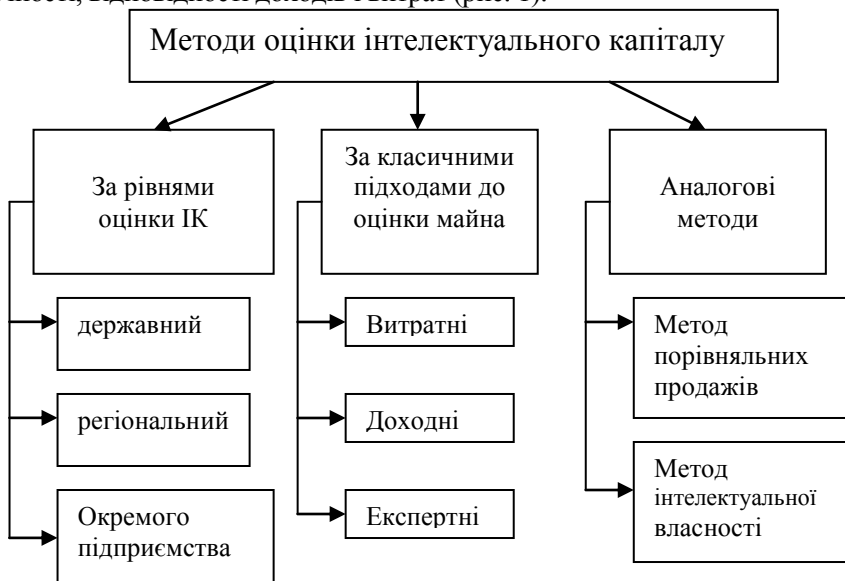

Рис. 1. Класифікація методів оцінки інтелектуального капіталу

Характеристика основних методів оцінки інтелектуального капіталу та аналіз можливості їх застосування в цілях обліку наведено в табл. 1. Слід зразу зауважити, що частиною методів передбачено у якості результуючого показника відносні величини, які не використовуються в обліку.

Таблиця 1

Методи оцінки інтелектуального капіталу

Метод	Сутність методу	Можливість використання в обліку	Обґрунтування
1	2	3	4
«Skandia Navigator»	Програмний продукт, в основі якого матриця з 73 показників	ні	Метод не відповідно принципу обачності
«Дослідник вартості»	Метод фінансового обліку, що підраховує і розподіляє вартість ІК за його складовими	так	
Метод IVM (усеосяжної оцінки)	Використовує ієрархію зважених індикаторів, які комбінуються між собою для відносної оцінки інтелектуального капіталу	ні	Віднові оцінки не прийнятні в цілях обліку
Метод вартісного ланцюжка	Побудова матриці не фінансових показників, згрупованих за етапами інноваційної діяльності	ні	Нефінансові показники в основі оцінки суперечать принципам обліку
Коефіцієнт «Тобіна»	Розраховується показник вартості інтелектуального капіталу, що визначається на основі співвідношення ринкової вартості компанії та очікуваної відновної вартості активів	ні	Це відносний показник
Метод «Interbrand»	Метод оцінки бренду як однієї із складових ІК підприємства	ні	Використовується для оцінки не всього ІК, а лише його частинки
Брокер технологій	Визначення вартості інтелектуального капіталу фірми на основі застосування 20 аудиторських питань і діагностики результатів обробки відповідей	ні	Є надзвичайно дорогим, тому не може бути рекомендований в якості основного методу
Індекс ІК	Проведення розрахунків на основі об'єднання декількох різних індикаторів в один індекс і ув'язування зміни в ІК зі змінами ринку	ні	Це відносний показник

1	2	3	1
Модель Б. Лева «Value Chain Blueprint»	Побудована на оцінці здібності підприємства до інновацій, для чого виокремлюють 9 груп показників, серед яких: накопичені, придбані здібності, ділова мережа, інтелектуальна власність, технологічна можливість реалізації інновацій, перспективи зростання компанії тощо	так	
Невидимий баланс Konrad Group	Методика Konrad Group заснована на розподілі ІК на індивідуальний капітал і структурний капітал та оцінці його шляхом використання системи індикаторів	так	
Методика консалтингової фірми Ernst and Young «Measures that Matter»	Детальне дослідження восьми чинників, що знаходяться в зоні пильної уваги інвесторів на фондовому ринку й впливають на вартість ІК. Ці чинники, в свою чергу, розгортаються в 39 детальніших показників, які й оцінюються	так	
Монітор ІК К.-Е. Свейбі Intangible Assets Monitor	Методика розділяє невідчутні активи на зовнішню структуру, внутрішню структуру й компетенцію людей. Кожен із трьох не фінансових показників оцінюється з точки зору зростання ефективності, стабільності й інновацій	ні	Базується тільки на дохідному підході
Метод ринкової капіталізації	Заснований на оцінці перевищення ринкової вартості компанії над її бухгалтерською вартістю, що формується за рахунок використання інтелектуальних активів	ні	Ринкова вартість може змінюватись навіть під час процедури оцінки
Knowledge Quick Scan	Методика діагностики стану компанії в галузі роботи з ІК, що включає в себе анкетування й аналіз процесів управління знаннями	ні	Відносний показник
Вимір споживчого капіталу	Методика дозволяє визначити доходи, що отримує компанія від підтримання стосунків з постійним клієнтом	ні	Передбачає оцінювання частини ІК

1	2	3	1
Методика Хаусела-Канівського	Визначення ефективності використання нематеріальних інтелектуальних активів підприємства з метою власного самовдосконалення та самоорганізації	ні	Передбачає оцінювання частини ІК
Цитування патентів	Оцінка цитування патентів, розроблених фірмою	ні	Передбачає оцінювання частини ІК
Метод підрахунку невідчутної вартості	Розрахунок надлишкового доходу на матеріальні активи з подальшою його інтерпретацією як оцінки ІК	ні	Результатом є дуже приблизні розрахунки
Метод розраховуваної нематеріальної цінності активу	В основі оцінювання знаходиться модель залишкового операційного прибутку, який характеризує ефект, одержуваний організацією від використання як матеріальних, так і нематеріальних активів	ні	Дуже складно об'єктивно визначити, яка частка прибутку пов'язана з ІК
Вартість нематеріальних активів компанії	Методика визначення вартості нематеріальних активів підприємства на основі даних бухгалтерської звітності	так	Значно зменшує вартість ІК, однак, якщо оцінити всі нематеріальні активи, то результати можуть бути об'єктивними
Збалансована система показників Balanced Scorecard	Методика оцінки як матеріальних, так і нематеріальних активів, яка ґрунтується на 4 складових – фінанси, маркетинг, внутрішні бізнес-процеси, навчання та зростання	ні	Відносний показник
Метод прямого вимірювання ІК Direct Intellectual Capital methods	Заснований на ідентифікації та грошовій оцінці окремих активів і компонентів ІК, після чого вводиться інтегральна оцінка ІК компанії	ні	Відносний показник
Метод віддачі на активи Assets methods	Відношення середнього доходу компанії до відрахування податків за деякий період до матеріальних активів порівнюється з аналогічними показниками по галузі в цілому	ні	Відносний показник

1	2	3	1
Метод підрахунку балів Scorecard Methods	Ідентифікуються різні компоненти нематеріальних активів, генеруються і докладаються індикатори та індекси у вигляді підрахунку балів або як графі	ні	Відносний показник
Метод з використанням інтегрального показника ІК	Різниця між загальною сукупною вартістю акцій за ринковою та балансовою ціною	ні	Так як може бути використаний тільки для акціонерних товариств цей метод не може бути рекомендований в якості основного
Вартісна оцінка ІК	Різниця між ринковою вартістю всіх акцій підприємства та вартістю матеріальних активів підприємства	ні	Так як може бути використаний тільки для акціонерних товариств цей метод не може бути рекомендований в якості основного
Інтелектуальний потенціал підприємства (ІПП)	Добуток коефіцієнта якості кадрового потенціалу та суми ринкової вартості ІВ підприємства та ринкової вартості маркетингових активів підприємства	так	
Показник винахідницької активності	Відношення кількості винаходів до кількості інженерно-технічних і наукових працівників	ні	Відносний показник
Показник інженерно-технічного і наукового забезпечення	Відношення кількості науково-технічних показників до загальної кількості працівників	ні	Відносний показник
Показник освітнього рівня персоналу підприємства	Відношення кількості осіб з вищою або середньою спеціальною освітою, що відповідає профілю діяльності підприємства до загальної кількості працівників	ні	Відносний показник
Показник плинності кадрів високої кваліфікації	Відношення кількості працівників високої кваліфікації, що звільнилися протягом року до загальної кількості працівників високої кваліфікації	ні	Відносний показник

1	2	3	1
Показник оновлення знань	Відношення кількості працівників, що пройшли підвищення кваліфікації чи перепідготовку протягом 3-5 років до загальної кількості працівників	ні	Відносний показник
Затратний (інвестиційний) метод, який включає метод фактичних, планових витрат, вартості заміщення і т.д.	Визначення затрат на відтворення початкової вартості об'єктів ІВ у складі нематеріальних активів підприємства з урахуванням його наступних вдосконалень або заміни з визначенням режимів амортизації на період подальшого використання з метою встановлення його реальної вартості	ні	Метод доцільний для оцінки інтелектуальної власності, а не інтелектуального капіталу
Аналоговий метод	В основу цього методу покладено порівняльний аналіз продажів. Сутність цього методу полягає у прямому порівнянні об'єкта, який оцінюється, з іншими, схожими за якістю, призначенням і корисністю, поданими за порівнюваний час на аналогічному ринку	ні	Метод доцільний для оцінки інтелектуальної власності, а не інтелектуального капіталу
Метод за доходом (фінансовий), який включає метод економічного ефекту, метод роялті, дискотування, капіталізації і т.д.	В основу цього методу покладено перенесення вартості конкретного об'єкта, визначеної сьогодні, на майбутні періоди відтворення зазначеного об'єкта	Ні	Метод доцільний для оцінки інтелектуальної власності, а не інтелектуального капіталу

Більшість наведених методів оцінки інтелектуального капіталу не відповідають завданням дослідження, оскільки, по-перше відсутній чіткий розподіл за показниками структури інтелектуального капіталу; по-друге – обчислення ґрунтуються на приблизних оцінках ринкової вартості, або взагалі на якісних, а не вартісних показниках.

В табл. 1 наведено лише частину сучасних методів оцінки інтелектуального капіталу, їх вивчення та аналіз показали, що основна частина призначена для оцінки рівня інтелектуального капіталу з метою внутрішнього аналізу діяльності підприємства, тобто для управління. В цілях обліку і фінансової звітності доцільно використовувати наступні методи: «Дослідник вартості», модель Б. Лева «Value Chain Blueprint»,

методика консалтингової фірми Ernst and Young «Measures that Matter», невидимий баланс Konrad Group, вартість нематеріальних активів компанії, інтелектуальний потенціал підприємства (ІПП).

Аналіз вітчизняної наукової літератури дозволяє узагальнити та виділити такі методи виміру інтелектуального капіталу (табл. 2).

Найприйнятнішим, на нашу думку, має бути оцінювання інтелектуального капіталу шляхом сумування вартості його складових. Методика оцінки технологічного і структурного капіталу розроблена в частині інтелектуальної власності, неоціненим залишається людський капітал. Однак в спортивній сфері оцінка вартості людини за її внеском в загальну дохідність проекту є поширеним явищем.

Таблиця 2

Методи оцінки інтелектуального капіталу

Методи оцінювання інтелектуального капіталу	Значення методу
Ринкові методи	Передбачає визначення ринкової вартості на основі порівняльного аналізу продажу об'єктів (аналогів) або визначення безпосередньої реалізаційної ціни продукції нових сортів і порід
Інвестиційні методи	Визначає вартість інтелектуального капіталу шляхом підрахунку інвестицій у людський та інтелектуальний капітал. Потім відбувається оцінка ефекту від таких інвестицій шляхом їх порівняння з доходами, що вони принесли
Методи доходів	Вартість об'єкта визначається кількістю, якістю і періодом надходження майбутніх вигод від використання даного об'єкту (якість пов'язана з ймовірністю одержання вигод, тобто має враховуватись ризик)
Методи витрат	Передбачає, що потенційний покупець, володіє відповідною інформацією (кошторисом витрат) про предмет купівлі, не заплатив за нього більше, чим вартість іншого об'єкта в складі нематеріальних активів тієї же корисності
Експертні методи	Автономне оцінювання інтелектуального капіталу здійснюється шляхом залучення експертів з питань оцінки нематеріальних активів. Це, як правило, державні установи, що використовують законодавчо закріплену методика
Бухгалтерські методи	Доцільно поділяти на зовнішні і внутрішні оцінювання. Однією із складових зовнішнього оцінювання інтелектуального капіталу є дослідження гудвілу, складовою методів розрахунку внутрішнього – сумування витрат на розробку НАМ

Фактори, що впливають на показники вимірювання складових інтелектуального капіталу, наведено в табл. 3.

Система факторів впливу на складові
інтелектуального капіталу та показників їх вимірювання*

Складова ІК	Фактори	Показники
1	2	3
Людський капітал	Освіта і кваліфікація	- кількість працівників із вищою освітою; - витрати на підвищення кваліфікації; - частка заробітної плати у витратах
	Якість праці	- кількість управлінського персоналу; - продуктивність праці; - інтелектуальність праці
	Досвід та людяність	- стаж роботи на підприємстві; - плінність кадрів; - коефіцієнт оновлення персоналу
Технологічний капітал	Науково-технічні	- кількість патентів, ліцензій; - наявність ноу-хау; обсяг витрат на НДДКР
	Інноваційні	- вартість інноваційних проєктів; - життєвий цикл інновацій; - частка нової продукції
	Інформаційні	- вартість програмних продуктів; - вартість комп'ютерної техніки; - коефіцієнт інвестицій у НМА
Ринковий капітал	Зовнішні	- питома вага постійних клієнтів; - вартість ділових зв'язків; - вартість ділової репутації
	Результуючі	- співвідношення номінальної і ринкової вартості акцій; - величина гудвілу
	Внутрішні	- доля ринку; - вартість витрат на маркетингові дослідження; - рівень збуту продукції

* Складено за джерелом: [8]

Ступнікер Г.Л. переконаний, що врахування особливостей формування інтелектуального капіталу та ефективне управління інтелектуальними ресурсами сприятиме зростанню інвестиційної привабливості вітчизняних промислових підприємств, діяльність яких є інноваційною та стратегічно спрямованою, надання реальної оцінки їх активів, залученню іноземних інвестицій та розвитку виробництва конкурентноспроможної продукції в Україні [8].

Основним складностями в оцінці інтелектуального капіталу є:

- різна структура капіталу для кожного підприємства, що вказує на те, що його оцінка повинна проводитись на підставі узагальненого показника або суми узагальнених найважливіших складових. Стандартизація дрібніших показників по кожному елементу недоречна, так як не буде враховуватись специфіка діяльності підприємства і процес оцінки буде надто трудомістким;

- неприйнятність залишкового способу оцінки, тобто як різниці ринкової та балансової вартостей підприємства, яка використовується для обчислення гудвілу. При цьому способі вартість інтелектуального капіталу зазнає впливу величини зростання вартості матеріальних активів і кредиторської заборгованості, що не відповідає його економічній сутності;

- невизначеність складових людського капіталу, відсутність єдиного підходу до його структури: кваліфікація працівників і їх знання чи результати роботи, хоча, на нашу думку, перевага оцінки результатів є незаперечна та ін.

В обліку оцінку слід проводити в іншому ракурсі, ніж в цілях управління, як зазначав Т. Стюарт, «розум стає майном, коли під впливом його діяльності створюється щось корисне, яке має визначену форму» [2]. Якщо для цілей управління важливо визначати як джерело зростання вартості так і ефект від кожної складової інтелектуального капіталу, то, на нашу думку, в обліку доцільно відображати підтверджені позитивні результати. Прикладом є структурний капітал, який повністю оцінений через використання інституту інтелектуальної власності. Тільки ті розробки, які підтвердили свою корисність знайшли своє місце в активі балансу. Аналогічним шляхом мають бути оцінені людський та ринковий капітал. Приклади оціни людського капіталу наявні в спорті, частина ринкового капіталу також реалізується через інтелектуальну власність.

Висновки. Таким чином, актуальним є визначення критеріїв, яким відповідатиме універсальний методичний інструментарій оцінки інтелектуального капіталу підприємства.

Підходи до оцінки інтелектуального капіталу підприємства повинні бути не лише строго формальними, але й адаптованими до реального застосування на практиці. Достовірна вартість інтелектуального капіталу підприємства може бути отримана лише за умов комплексної оцінки всіх трьох його складових: людського капіталу, структурного та ринкового.

З наявних підходів до оцінки капіталу слід визначити найбільш прийнятний для цілей обліку. Ми вважаємо, що інтелектуальний капітал стане об'єктом обліку тільки тоді, коли існуватиме достатньо проста і

водночас точна методика його оцінки, яку зможе застосувати бухгалтер з достатнім рівнем знань. Крім того, розробники методики облікової оцінки повинні врахувати, що однією з вимог до обліку є економічність – це означає, що він має бути максимально дешевим при необхідній повноті й вчасності.

1. Коваленко Д.А. Структуризація інтелектуального капіталу підприємства / Д.А.Коваленко // *Економічний вісник Донбасу*. – 2010. – №5. – С. 15–20.
2. Старик Р.Я. Методичні аспекти оцінки рівня інтелектуального капіталу підприємства / Р.Я.Старик // *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2010. – №20 (15). – С. 233–241.
3. Прокопенко О.В. Інтелектуальний капітал як базис національної економічної системи / О.В.Прокопенко, В.Ю.Школа, В.О.Щербаченко // *Вісник Донецького університету економіки та права*. – 2011. – №2. – С. 31–36.
4. Смірнов Є.В. Методи та моделі вимірювання інтелектуального капіталу підприємств / Смірнов Є.В. // *Економіка підприємств*. – 2011. – №12. – С. 219–224.
5. Вакульчик О. М., Ступнікер Г. Л. Структура інтелектуального капіталу підприємства в умовах розвитку постіндустріальної економіки / О.М. Вакульчик, Г.Л.Ступнікер // *Вісник Харків. соц.-економ. ін.-ту*. – 2008. – № 5. – С. 2–7.
6. Немчин О. Введення інтелектуальної власності в господарський оборот – український інноваційний прорив / О. Немчин // *Інтелектуальна власність*. – 2008. – № 4. – С. 20–21.
7. Дойль П. Маркетинг, орієнтований на стоимость / П. Дойль / Пер. с англ. под ред. Ю.Н.Каптуревского. – СПб: Питер, 2001. – 480 с.
8. Ступнікер Г.Л. Інтелектуальний капітал як основа розвитку вітчизняних промислових підприємств / Г.Л.Ступнікер // *Вісник Харків. соц.-економ. ін.-ту*. – 2010. - №5. – С. 40–43.
9. Река Г.В. Методи оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності як складових інтелектуального капіталу організації / Г.В. Река // *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2008. – №18.3. – С. 240–246.